ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

Закон і порядок під час війни: поліція має служити народу, а не перетворювати владу на привілей

Захарчук Валентина · 18.11.2026

Війна не скасовує законності, а необхідність забезпечувати безпеку не дає права принижувати людську гідність. Якою повинна бути поліція в демократичній державі, де проходить межа між законними повноваженнями та свавіллям і чому довіра громадян до правоохоронців є не менш важливою, ніж їхня здатність забезпечувати порядок?

Коли безпека стає випробуванням для законності

Війна змінює життя суспільства на всіх рівнях. Змінюються правила пересування, посилюється контроль за дотриманням громадського порядку, з’являються додаткові безпекові обмеження, зростає роль правоохоронних органів. Те, що за мирних обставин могло здаватися надзвичайним втручанням держави в повсякденне життя, під час збройної агресії іноді стає необхідним заходом захисту.

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053

Україна живе в умовах повномасштабної війни, коли питання безпеки має безпосередній стосунок до життя і здоров’я мільйонів людей. Робота поліції охоплює не лише протидію злочинності, а й забезпечення публічного порядку, реагування на наслідки обстрілів, допомогу постраждалим, охорону місць подій, евакуаційні заходи та взаємодію з іншими структурами сектору безпеки.

Проте саме в такі періоди виникає особливо важливе питання: чи може держава, захищаючи суспільство, нехтувати правами окремої людини?

Відповідь однозначна: ні.

Воєнний стан передбачає особливий правовий режим, за якого держава отримує додаткові повноваження для захисту незалежності, територіальної цілісності та національної безпеки. Однак він не означає скасування Конституції, верховенства права чи відповідальності посадових осіб.

Безпека і законність не повинні протиставлятися одна одній. Справжній правопорядок передбачає їхню взаємодію.

Держава має захищати громадян від зовнішньої агресії, злочинності та внутрішніх загроз. Але вона також зобов’язана захищати людину від незаконних дій тих, кому сама надала владні повноваження.

Поліція — це інструмент служіння суспільству, а не демонстрації влади

У демократичній державі правоохоронна система не повинна існувати заради самої себе. Її призначення — забезпечувати безпеку людей, охороняти їхні права та свободи, запобігати правопорушенням і створювати умови, за яких кожен може розраховувати на захист закону.

Цей принцип прямо закріплений у Законі України «Про Національну поліцію».

Відповідно до статті 2, завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, а також протидії злочинності.

У статті 6 цього Закону визначено, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями.

Особливо важливим є положення статті 7: поліція повинна забезпечувати дотримання прав і свобод людини, а їх обмеження допускається лише на підставах і в порядку, визначених Конституцією та законами України, за нагальної необхідності й у необхідному обсязі.

Отже, законодавство визначає не просто перелік службових обов’язків поліцейського, а й фундаментальну межу його діяльності: повноваження надані для захисту

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053

суспільства, а не для особистої переваги над громадянами.

Поліцейський має право вимагати виконання законних вимог. Але він не отримує права поводитися з людиною на власний розсуд, принижувати її, залякувати або використовувати службове становище для вирішення особистих питань.

Форма, посвідчення та службові повноваження не роблять людину, яка їх носить, вищою за закон.

Воєнний стан: більше повноважень — більше відповідальності

Під час війни робота правоохоронців справді ускладнюється. Поліція бере участь у заходах із забезпечення оборони держави, підтриманні правопорядку, реагуванні на загрози та виконанні спеціальних завдань, передбачених законодавством.

Однак додаткові повноваження не означають необмеженої влади.

Закон України «Про Національну поліцію» передбачає особливості її діяльності під час воєнного стану. Зокрема, стаття 8 встановлює, що поліція діє з урахуванням обмежень прав і свобод, визначених Конституцією та законом про правовий режим воєнного стану.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод із зазначенням строку дії таких обмежень. При цьому існує перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть за таких умов.

Тут важливо розуміти одну принципову річ: тимчасове обмеження певного права не означає повного припинення його дії. Воно повинно мати законну підставу, відповідати встановленій процедурі та бути пов’язаним із необхідністю захисту держави й суспільства.

Наприклад, перевірка документів, контроль пересування, дотримання комендантської години та заходи безпеки на блокпостах можуть бути законними складовими воєнного режиму. Але їх проведення повинно відповідати встановленим правилам.

Війна не може бути універсальним поясненням будь-якої поведінки посадової особи. Фраза «у нас воєнний стан» сама по собі не є правовим обґрунтуванням конкретної вимоги, затримання чи застосування примусу.

Законність дій визначається не емоціями, посадою або формою, а конкретними нормами права та обставинами ситуації.

Де проходить межа між законною вимогою та свавіллям?

У повсякденному житті громадяни нерідко стикаються із ситуаціями, коли їм складно

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053

відрізнити законні повноваження поліцейського від перевищення влади.

Особливо це актуально під час перевірок документів, зупинки транспортних засобів, перевірки речей, встановлення особи та інших заходів контролю.

Важливо знати декілька принципів.

По-перше, поліцейський повинен діяти в межах закону.

Відповідно до статті 19 Конституції України, органи державної влади та їх посадові особи зобов’язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України.

Це означає, що службове становище саме по собі не створює права вимагати від громадянина будь-чого.

По-друге, законні вимоги потрібно виконувати.

Громадяни мають дотримуватися встановлених правил, виконувати законні вимоги правоохоронців, не перешкоджати їхній роботі та не створювати небезпеки для себе й інших.

Водночас людина має право розуміти, на якій правовій підставі від неї вимагають певних дій.

По-третє, поліцейський зобов’язаний дотримуватися професійної етики.

Стаття 18 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює обов’язки поліцейського, серед яких — поважати права і свободи людини, дотримуватися Конституції та законів, професійно виконувати службові обов’язки.

По-четверте, застосування примусу має бути обґрунтованим.

Фізична сила, спеціальні засоби та вогнепальна зброя не можуть застосовуватися як спосіб покарання за незручну поведінку чи незгоду громадянина.

Їх використання регулюється законом і повинно відповідати визначеним підставам та вимогам необхідності й пропорційності.

Поліцейський не може підміняти правову процедуру особистим роздратуванням.

Людина не втрачає гідності через воєнний стан

Одна з найважливіших засад правової держави полягає в тому, що людська гідність не залежить від соціального статусу, професії, матеріального становища, поглядів чи життєвих обставин.

Людина може бути підозрюваною у правопорушенні, порушити правила пересування, не мати при собі певного документа або опинитися в конфліктній ситуації з правоохоронцем. Але це не позбавляє її права на повагу, законну процедуру та захист від неправомірного поводження.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053

Варто пам’ятати, що навіть особа, яку підозрюють у злочині, має право на презумпцію невинуватості. Вину може встановити лише суд у передбаченому законом порядку.

Це не формальність і не спроба виправдати правопорушення. Це принцип, який захищає кожного громадянина від свавільного покарання.

Саме за таких обставин і проявляється справжня правова культура правоохоронної системи: не лише в тому, як вона поводиться з людьми, які беззаперечно виконують вимоги, а й у тому, як діє в конфліктних ситуаціях, коли необхідно зберегти спокій, професійність та повагу до закону.

Чому зловживання повноваженнями особливо небезпечні під час війни?

Коли представник правоохоронного органу порушує закон, наслідки виходять далеко за межі конкретного інциденту.

Людина може втратити довіру до поліції. Родина починає боятися звертатися по допомогу. У громаді поширюється переконання, що від правоохоронців краще триматися подалі.

Такі настрої небезпечні для всієї держави.

1. Руйнується довіра до державних інституцій

Поліція є одним із найбільш помітних представників держави в повсякденному житті. Саме з нею громадяни часто взаємодіють безпосередньо.

Тому поведінка окремого поліцейського може впливати на сприйняття всієї правоохоронної системи.

Якщо люди бачать законність, компетентність і повагу, вони частіше готові співпрацювати, повідомляти про правопорушення та допомагати забезпечувати безпеку.

Якщо ж стикаються з приниженням, грубістю або безпідставним застосуванням сили, довіра слабшає.

2. Зростає соціальна напруга

Під час війни українці й без того живуть у складних психологічних умовах. Люди переживають втрати, тривоги, економічні труднощі, розлуку з близькими та невизначеність.

Неправомірні дії представників влади можуть посилювати відчуття несправедливості й провокувати додаткові конфлікти.

Особливо небезпечними стають ситуації, коли громадяни перестають бачити в правоохоронцях гарантів безпеки.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053

3. Виникає відчуття нерівності перед законом

Якщо одні громадяни змушені виконувати всі вимоги, а інші завдяки статусу чи зв’язкам отримують привілеї, суспільство починає сумніватися в самій ідеї справедливості.

Законність повинна бути однаковою для всіх — незалежно від посади, зв’язків, фінансових можливостей чи службового посвідчення.

4. Послаблюється стійкість держави

Внутрішня єдність під час війни залежить не лише від здатності протистояти зовнішньому ворогу. Вона також потребує довіри між громадянами та державними інституціями.

Коли правоохоронна система працює прозоро, професійно й законно, вона зміцнює державу.

Коли ж повноваження використовуються для особистих інтересів, це створює додаткові внутрішні ризики.

Якою повинна бути поліція, якій довіряє суспільство?

Професійна поліція — це не та, якої громадяни бояться. Це та, до якої вони можуть звернутися по допомогу, знаючи, що їх вислухають, захистять і діятимуть відповідно до закону.

Її діяльність повинна ґрунтуватися на кількох принципах.

Законність. Жоден працівник поліції не повинен вважати себе вищим за закон. Повноваження мають чіткі межі, а їх перевищення повинно отримувати належну правову оцінку.

Професіоналізм. Служба в поліції вимагає знань, психологічної стійкості, уміння спілкуватися з людьми, діяти в кризових ситуаціях та ухвалювати виважені рішення.

Повага до людської гідності. Навіть під час затримання, конфлікту чи перевірки громадянин не перестає бути людиною, права якої захищені законом.

Неупередженість. Правоохоронна діяльність не повинна залежати від особистих симпатій, політичних переконань, соціального становища чи матеріальних можливостей громадянина.

Підзвітність. Дії поліцейських повинні підлягати контролю, а обґрунтовані скарги — належному розгляду.

Відкритість. Суспільство має розуміти, за якими принципами працює поліція, як реагує на порушення та які механізми відповідальності існують.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053

Служіння суспільству. Поліцейський повинен усвідомлювати, що його форма символізує не особисту владу, а відповідальність перед людьми.

Особливо важливо, щоб ці принципи діяли не лише в офіційних документах, а й у повсякденній роботі кожного підрозділу.

Що робити громадянину, якщо він вважає, що поліція порушила його права?

Правова держава передбачає не лише обов’язки громадян, а й механізми захисту від неправомірних дій представників влади.

Якщо людина вважає, що поліцейський порушив закон, важливо діяти послідовно, спокійно та з урахуванням власної безпеки.

1. З’ясуйте підставу дій поліцейського

За можливості попросіть пояснити причину перевірки, зупинки, затримання чи іншого заходу.

Поліцейський повинен дотримуватися встановленого законом порядку представлення та повідомлення підстав своїх дій, з урахуванням передбачених законодавством винятків.

Не варто перетворювати спілкування на конфлікт. Спокійна вимога пояснити правову підставу часто допомагає краще зрозуміти ситуацію.

2. Зафіксуйте обставини

Якщо це безпечно та не створює перешкод для законних заходів, зафіксуйте:

- дату, час і місце події;
- обставини спілкування;
- дані поліцейського або службового підрозділу, якщо вони відомі;
- можливих свідків;
- документи, повідомлення та інші матеріали, що підтверджують обставини.

Фото- чи відеофіксація не повинна порушувати законні обмеження, вимоги безпеки або права інших осіб. Особливої обережності потрібно дотримуватися на військових об’єктах, блокпостах та в місцях, де розголошення інформації може створити загрозу.

3. Подайте офіційну скаргу

Залежно від характеру порушення можна звернутися:

- до керівництва відповідного підрозділу Національної поліції;
- до Державного бюро розслідувань, якщо йдеться про можливе кримінальне правопорушення працівника правоохоронного органу;

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053

- до прокуратури — відповідно до її процесуальних повноважень;
- до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, якщо йдеться про порушення прав і свобод;
- до суду — для захисту порушених прав у передбаченому законом порядку.

Офіційні ресурси:

- Національна поліція: https://npu.gov.ua/
- Державне бюро розслідувань: https://dbr.gov.ua/
- Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: https://ombudsman.gov.ua/

4. Не бійтеся користуватися правом на звернення

Стаття 40 Конституції України гарантує громадянам право направляти індивідуальні та колективні письмові звернення до органів державної влади.

Це право не може бути обмежене навіть під час воєнного стану відповідно до статті 64 Конституції.

Звернення повинно містити конкретні обставини, суть порушення та зрозуміле прохання щодо реагування. Якщо є докази, їх доцільно додати.

Водночас важливо розуміти: не кожна незгода з діями поліцейського свідчить про правопорушення. Саме тому оцінювати ситуацію потрібно з урахуванням законодавства, фактичних обставин і встановленої процедури.

Поліцейський і громадянин: не противники, а учасники спільної системи безпеки

Було б неправильно створювати враження, що поліція та громадяни перебувають по різні боки суспільства.

Більшість людей очікує від правоохоронців захисту, професійності та допомоги. Водночас поліцейські щодня працюють у складних умовах, стикаються з небезпекою, наслідками обстрілів, злочинністю, людським горем та психологічним виснаженням.

Серед них є люди, які сумлінно виконують свій обов’язок, рятують життя, допомагають постраждалим, евакуюють населення, розслідують злочини та забезпечують безпеку громад.

Їхня робота заслуговує на повагу.

Але повага до професії не повинна означати безумовного схвалення будь-яких дій її представників.

Навпаки, суспільна довіра стає міцнішою тоді, коли є зрозумілі стандарти професійної поведінки, ефективний контроль і реальна відповідальність за порушення.

Так само громадяни повинні розуміти, що правопорядок неможливий без виконання

history-teacher.com

законних вимог, поваги до інших людей та готовності співпрацювати з правоохоронцями.

Сильна поліція не протиставляє себе суспільству. Вона є його частиною та працює для його безпеки.

Чому довіра до поліції важлива для майбутнього України?

Після завершення війни Україна зіткнеться з масштабними викликами: поверненням військовослужбовців до цивільного життя, реінтеграцією людей, які пережили окупацію, відновленням громад, боротьбою зі злочинністю, протидією незаконному обігу зброї та подоланням наслідків тривалої соціальної напруги.

Усе це вимагатиме ефективної правоохоронної системи.

Але її ефективність не можна вимірювати лише кількістю затримань, складених протоколів чи розкритих злочинів. Важливо також враховувати рівень довіри населення, дотримання прав людини, якість реагування на звернення та спроможність запобігати правопорушенням.

Україні потрібна поліція, яка здатна забезпечувати порядок без приниження людини, застосовувати закон без вибірковості, використовувати повноваження без зловживань і діяти професійно навіть у найскладніших обставинах.

Реформа правоохоронної системи не може обмежуватися зміною форми, обладнання, автомобілів чи організаційної структури. Вона повинна передбачати формування нової професійної культури, у центрі якої перебувають закон, відповідальність і людина.

Використані джерела та нормативно-правова база

1. **Конституція України** від 28 червня 1996 року. Статті 3, 19, 24, 29, 55, 64. Визначає найвищу соціальну цінність людини, межі діяльності органів влади, права громадян та гарантії їхнього захисту. Читати Конституцію України.

2. **Закон України «Про Національну поліцію»** від 02.07.2015 № 580-VIII. Статті 2, 6–9, 18, 23, 24, 29–32, 42–45. Визначає завдання, принципи діяльності, права та обов’язки поліцейських, застосування поліцейських заходів. Читати Закон України.

3. **Закон України «Про правовий режим воєнного стану»** від 12.05.2015 № 389-VIII. Визначає особливості здійснення державної влади, заходи правового режиму воєнного стану та межі обмеження прав громадян. Читати Закон України.

4. **Національна поліція України.** Дотримання прав людини. Офіційні матеріали щодо забезпечення прав і свобод громадян у діяльності поліції. Переглянути матеріал.

5. **Національна поліція України.** Звіт про діяльність Національної поліції України за 2025 рік. Місія, цінності, основні напрями діяльності та принципи служіння суспільству. Завантажити звіт.

history-teacher.com

6. **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.** Розгляд звернень громадян в умовах воєнного стану. Ознайомитися з роз’ясненням.

7. **Державне бюро розслідувань.** Порядок подання звернень і повідомлень про можливі кримінальні правопорушення. Подати звернення до ДБР.

8. **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.** Конституційне право громадян на звернення до суб’єктів владних повноважень не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану. Читати роз’яснення.

history-teacher.com

Матеріал для особистого використання. Поширення без посилання на джерело заборонено.
history-teacher.com/?p=2053